

Славиша Вуковић*

ИСКУСТВА СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА У ПРЕВЕНЦИЈИ ИЛЕГАЛНЕ ТРГОВИНЕ ОПОЈНИМ ДРОГАМА

Апстракт: Један од најпоузданијих начина да се спречи илегална трговина опојним дрогама јесте одвраћање потенцијалних купаца и активних корисника опојних дрога од куповине. Неповољни животни услови доприносе ширењу илегалне трговине опојним дрогама, па због тога мере примарне превенције треба да буду усмерене ка повећању нивоа запослености и побољшању образовања као основном предуслову за запослење и излазак из сиромаштва. Све док се дугорочно не отклоне или, што је реално, ублаже негативни утицаји наведених фактора може се претпоставити да ће постојати довољна база људи спремна за регрутовање у илегалној трговини и производњи опојним дрогама. У склопу примарне социјалне превенције неопходно је перманентно организовање и спровођење квалитетних едукативних програма за децу, узраста 11-12 година, ради развоја вештина социјалне компетенције кроз интерактивне наставне методе, са циљем пружања отпора опојним дрогама. За успешно спречавање трговине опојним дрогама посебно је значајно ангажовање локалне заједнице. Грађани могу допринети превенцији илегалне трговине дрогама пружањем сазнања полицији о дилерима и наркоманима, као и о местима производње и складиштења опојних дрога, али и кроз организацију суседских патрола и вршење неформалних притисака на власнике објеката или простора на којима се продаје опојна дрога. Свакако, за спречавање илегалне трговине дрогама посебно је важна улога правосудних органа. Та улога треба да се огледа у ефикасном кривичном прогону кључних лица у ланцу дистрибуције дрога, организовању изненадних контрола лица, објеката и возила од стране полиције, као и прикривених операција, како би се обезбедили докази за успешно покретање и вођење кривичног поступка, а нарочито одузимање већих количина дрога и имовинске користи стечене илегалном трговином дрогама.

Кључне речи: превенција, илегална трговина опојним дрогама, локална заједница, полиција.

Увод

Илегална трговина опојним дрогама, под којом се у овом раду подразумева неовлашћено стављање у промет, производња, држање и омогућавање уживања опојних дрога, представља један од најозбиљнијих

* Асистент, Криминалистичко-полицијска академија Београд

проблема за личну и имовинску безбедност грађана. Довољно је рећи да је илегална трговина дрогом најчешће део организованог криминалитета и да је обично повезана са најтежим облицима криминалитета, почев од корупције која има за циљ обезбеђивање заштите од стране државних структура, прања новца, тероризма, па до насиља које укључује претње, телесно повређивање и убиства обично ради елиминисања конкуренције. Посебно разорне последице илегалне трговине опојном дрогом манифестују се код младих људи који, у највећем броју случајева, из радозналости и немогућности да се суоче са проблемима у периоду адолесценције, почињу са коришћењем опојних дрога и тиме крећу на сигуран пут ка сопственој пропасти и уништењу породице. Неретко, у позадини типичних кривичних дела против имовине, као што су крађа, тешка крађа, разбојништво и разбојничка крађа, стоје наркомани који се одлучују на вршење ових дела како би обезбедили редовне потребе за дрогом. То није случај само са хроничним зависницима, већ и са повременим корисницима.

Колико илегална трговина опојним дрогама представља реалну опасност по друштво често је тема у средствима јавног информисања. Нема сумње да се ради о једној од најактуелнијих и незаобилазних тема у расправама, како стручне, тако и опште јавности. Међутим, понекад се појединачни примери угрожавања личне безбедности и безбедности других лица, од стране особа под дејством опојних дрога (која могу, али и не морају бити наркомани), узимају као довољан аргумент за тврдњу да је друштво угрожено наркоманијом до неслућених размера, иако стварност може бити сасвим другачија. Такве тврдње резултат су бројних фактора, а непостојање свеобухватног истраживања овог проблема, које не би било засновано само на статистичким подацима државних органа, већ и на истраживањима тамне бројке, иде у прилог оваквом стању. Да је тамна бројка у области илегалне трговине опојним дрогама велика јасно је јер се она одвија уз пристанак жртава, али и због других фактора међу којима страх од моралне осуде има посебно важно место. Томе треба додати и бројне случајеве тамне бројке код насиља у породици, било да се зависници јављају у улози нападача или жртве. Коначно, коришћење опојних дрога изазива озбиљну опасност по здравље људи услед могућности инфекције и преношења ХИВ вируса. С обзиром да процена опасности од илегалне трговине опојним дрогама заслужује посебан простор, предмет излагања биће превентивне мере које се данас најчешће користе ради превенције овог облика криминалитета, с освртом, колико то буде могуће, на показатеље њихове ефективности.

Мере социјалне превенције илегалне трговине опојним дрогама

Један од најпоузданијих начина да се спречи илегална трговина опојним дрогама јесте одвраћање потенцијалних купаца и активних корисника опојних дрога од куповине. Потенцијални купци могу бити она лица која намеравају лично да користе опојне дроге или, пак, лица која намеравају да купују опојну дрогу ради даље препродаје, односно зараде и обезбеђивања средстава за живот, мада многа лица укључена у илегалну трговину опојним дрогама заправо јесу наркомани који препродајом опојних дрога уједно обезбеђују своје личне потребе и средства за даљу набавку. Опредељивање за превентивне мере треба да узме у обзир наведене разлике уколико се желе остварити успешни резултати. Другим речима, најчешће се претпоставља да су неповољни материјални услови живота, попут међусобно повезаних фактора сиромаштва, незапослености, ниског степена образовања или недостатка образовања, кључни фактори који наводе поједина лица да се баве трговином опојним дрогама, док се лица која купују дрогу за личну употребу на такав корак одлучују и због деловања многобројних унутрашњих – психолошких фактора. Нема сумње да неповољни животни услови доприносе ширењу илегалне трговине опојним дрогама, па због тога мере примарне превенције тог облика криминалитета треба да буду усмерене ка њиховом отклањању, односно повећању нивоа запослености и побољшању образовања, као основном предуслову за запослење и излазак из сиромаштва. Све док се дугорочно не отклоне или, што је реално, не ублаже негативни утицаји наведених фактора, може се претпоставити да ће постојати довољна база људи спремних за регрутовање у илегалној трговини и производњи опојних дрога. То нису фактори који доприносе ширењу само илегалне трговине опојним дрогама, већ они доприносе ширењу и других облика организованог криминалитета са којима је употреба и препродаја дрога често повезана. Дobar пример за то је трговина људима, посебно ради сексуалне експлоатације.

Околности проузроковане економским депривацијама, нарочито видљивим у земљама у транзицији, уз појачано насељавање градова, прилив страних држављана и високу стопу класичног (општег) криминалитета, створиле су погодне услове за све облике организованог криминалитета, а посебно илегалну трговину опојним дрогама. У поређењу са таквим стањем у земљама у транзицији, може се само претпоставити какво је стање у земљама тзв. трећег света, које нису имале у тој мери развијене институције као земље које се сада налазе у

периоду транзиције. Ипак, мере које треба да ублаже негативан утицај сиромаштва и економске слабости зависе од укупне економске моћи сваке државе посебно, али и међусобне помоћи држава на плану смањења нивоа сиромаштва широм света. У тесној вези са питањем изласка из сиромаштва јесте и питање јачања капацитета сваке државе посебно да обезбеди једнакост грађана пред законом, владавину права и поштовање демократских принципа (обезбеђивање слободних политичких избора и поштовање воље грађана), као основе за економски развој и борбу против криминалитета. У супротном, постоји опасност да се поједине државе претворе у рај за илегалне трговце дрогом, односно њену несметану производњу и дистрибуцију у друге земље. Државе које су суочене са таквим тешкоћама објективно нису у повољном положају да институционализују мере социјалне превенције, иако је обезбеђивање те најшире основе за социјалну превенцију неопходно за успех низа превентивних програма који се већ неколико деценија спроводе у развијеним земљама. О каквим програмима је заправо реч?

У првом реду то су програми који имају за циљ да едукују младе како да се супротставе дрогама. Један такав програм, под називом *Drug Abuse Resistance Education – D.A.R.E.*, заједничком сарадњом униформисаних припадника полиције и наставника основних и средњих школа, спроводи се у Лос Анђелесу још од 1983. године. Програм D.A.R.E. развијен је од стране полиције и Обједињеног школског дистрикта Лос Анђелеса и данас је један од најчешће коришћених програма едукације о превенцији злоупотребе супстанци у САД. Тај програм се спроводи у свих 50 федералних јединица САД и 54 земље широм света, а сваке године обухвати више од 36 милиона школске деце.¹ По узору на тај програм, у гимназији „Martin Luther“, у Ерфурту, припадници немачке полиције започели су, 1996. године, спровођење програма R.A.U.S. (*Rauschgiftaufklärung An Unserer Schule*), како би спречили злоупотребу опојних дрога код ученика шестог разреда (узраст 11-12 година). Програм је имао више циљева и то: преношење знања о зависности, укључујући легалне и илегалне дроге; профилакса здравља; усвајање механизма за решавање проблема без коришћења дроге; размишљање о животним перспективама; подстицање самосвести; подршка развијању властитог система вредности и нуђење успешних алтернатива конзумирању дрога.²

¹ Joseph, S.: *DARE works: A Police Chief's Perspective*, DARE America, 2002 – Наведено према: Dempsey, S. J., Forst, S. L.: *An introduction to policing*, Belmont: Thomson Learning, 3rd edition, 2005, стр. 207.

² Hehne, P.: *R.A.U.S. – Ein Drogenpräventionsprogramm mit Schülern Ein Bericht über die polizeiliche Präventionsarbeit an Erfurter Schulen*, Kriminalistik, No. 12, 1997, pp. 807-810.

Па ипак, истраживања ефикасности најшире усвојеног дела програма D.A.R.E. (Lindstrom, 1996; Sigler & Talley, 1995; Rosenbaum, Flewelling, Bailey, Ringwalt, & Wilkinson, 1994; Clayton, Cattarello, & Johnstone, 1996), који се састоји од 17-недељног програма за ученике 5. и 6. разреда (који се средином 1990-тих година у САД примењивао у 81% од укупног броја школа које су усвојиле неку врсту програма D.A.R.E.³), показала су да је његов краткорочан ефекат на употребу дрога безначајан, изузев ефеката на употребу цигарета. У питању је део програма који су спроводили униформисани полицајци и који се састојао од предавања ученицима о вештинама потребним за препознавање и пружање отпора социјалним притисцима за коришћење дрога. Он, такође, садржи лекције о дрогама и њиховим последицама, о вештинама за доношење одлука, самопоштовању и алтернативи дрогама. Наставне технике укључују предавања, групне дискусије, сесије за питања и одговоре, аудиовизуелне материјале, вежбе у књигама и игре улога. Наставни програм је промењен 1993. године да би се лекција о решавању конфликта и вештинама управљања бесом заменила лекцијом о изграђивању система подршке, али за сада нема научних доказа да је та промена могла довести до значајнијег смањења злоупотребе опојних дрога код младих. Наведена истраживања критиковала су програм D.A.R.E. због: 1) мале усмерености ка развоју вештина социјалне компетенције, а превише на мерење ефеката програма кроз осећања и знање о дрогама; 2) ослањања на предавања и дискусије више него на интерактивније методе наставе и 3) коришћења униформисаних полицајаца који су релативно неискусни наставници и могу имати мање присности са ученицима.⁴

Спровођење едукативних програма у сиромашним подручјима посебно је значајно ради спречавања процеса криминализације личности, тј. смањивања атрактивности улоге препродаваца дроге. У том правцу, у Палерму су покренути одређени социјални експерименти у којима чак 25.000 деце годишње похађа један едукативни програм који је намењен

³ Остали програми су: 1) предавања током „посете“ ученицима у четвртм разреду која обухватају кратке лекције на тему поштовања закона, личне безбедности, корисног и штетног коришћења лекова и дрога; 2) 10-недељни програм за млађе средњошколце, усмерен ка пружању отпора притиску вршњака, властитом избору, управљању осећањима беса и агесије, решавању конфликта и 3) 10-недељни програм за старије средњошколце (предавања са наставником) о властитом избору и управљању бесом. Програм D.A.R.E. пружа и додатни програм за средњошколце у време после школе, назван D.A.R.E.+ PLUS (Play and Learn Under Supervision), који обезбеђује различите забавне активности за ученике. Програми за родитеље и едукацију специјалне популације су такође доступни. Наведено према: Gottfredson, C. Denise: *School-based crime prevention*. – У: Sherman, W. L., Gottfredson, C. D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P., Bushway, S.: *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising, A Report to the United States Congress prepared for the National Institute of Justice*, Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, 1997.

⁴ Опис програма и критика наведен је према: Gottfredson, C. D.: *Op. cit.*

промени културних норми које омогућавају Мафији да несметано делује. На Сицилији су, такође, основане локалне групе грађана које спроводе различите активности ради спречавања негативног утицаја Мафије, мада су такве анти-Мафија активности, како указују Michael Levi и Mike Maguire, и даље опасне за оне који их пропагирају отворено.⁵ У већем броју градова у САД полиција учествује у спровођењу програма који имају за циљ превенцију злоупотребе опојних дрога, али и превенцију других облика делинквентног понашања младих, организовањем спортских активности, пружањем савета и обезбеђивањем алтернативних могућности за рекреацију у слободно време. Као примери тих програма могу се издвојити: пројекат „Спасимо младе“ (Anaheim), програм „Градоначелников ноћни обруч“ (Kansas City) и „Програм за корисно провођење слободног времена ризичних група“ (Miami). ФБИ такође спроводи посебан програм под називом „Прихватимо школу“, који треба да помогне ученицима неповољног социоекономског положаја да се усавршавају на академском нивоу и постану узорни грађани.⁶ Поред тога, оснивају се и клубови за партнерство полиције и ученика, у оквиру којих се организују посете полицијским станицама и полицијским академијама, као и такмичење у изради постера намењених превенцији криминалитета. Интересантно је да се организују и посебни полицијски курсеви за младе како би се они оспособили за учешће у превентивним активностима. Све те активности треба да омогуће с једне стране, супротстављање младих опојним дрогама, као најосетљивије категорије грађана, а, с друге стране, њихову каснију ширу сарадњу са полицијом у превенцији наркоманије.

Ангажовање локалне заједнице од стране полиције у превенцији илегалне трговине опојним дрогама

Могућности ангажовања грађана у превенцији илегалне трговине опојним дрогама на подручју локалне заједнице веома су широке, како у проактивном, тако и у реактивном поступању. Наиме, сарадња грађана веома је значајна за планирање превентивних и репресивних мера полиције, јер, као извори сазнања, грађани могу омогућити полицији сагледавање реалне угрожености, продајом опојне дроге, конкретне локалне заједнице. Чињеница је да припадници полицијске службе треба да прилагоде своје поступање у том правцу и омогуће грађанима да сазнања о илегалној продаји опојних дрога благовремено доставе.

⁵ Levi, M., Maguire, M.: *Reducing and preventing organized crime: An evidence-based critique*, Crime, Law & Social Change, 41, 2004, стр. 412.

⁶ Freeh, J. L.: *Uspješni programi za mladež*, Izbor, br. 1, 1998, стр. 92-95..

Традиционалан начин рада полиције у подручјима која су посебно угрожена трговином дрогама вероватно није подесан за размену осетљивих информација о препродавцима дроге и местима производње и складиштења опојних дрога. Ту се, пре свега, мисли на контакте грађана и униформисаних полицајаца на позорничком и патролном рејону, који могу бити веома уочљиви за лица укључена у илегалну трговину дрогама. Због тога грађанима треба омогућити да своја сазнања доставе на алтернативне начине, а један од њих је путем посебних телефонских линија за анонимне позиве. Позивање грађана, преко средстава јавног информисања и помоћу летака на прометним јавним местима, да доставе корисне информације може изазвати несигурност продаваца дрога, а неке и приморати да ограниче своју продају.

С друге стране, када су у питању информације општег карактера, које се не односе на конкретна лица укључена у илегалну трговину, већ на околности које иду у прилог вршењу илегалне продаје (нпр. подесна места за окупљање наркомана и уживање опојних дрога, напуштене зграде, паркинг простори, јавни паркови и сл.), онда се информације од грађана могу добити и отвореним облицима сарадње који се све више користе у оквиру стратегије *community policing*. Ту се мисли на обиласке грађана од врата до врата и организовање заједничких састанака припадника полиције и грађана. Уколико постоји могућност, припадници полиције могу да спроведу неку врсту анкете међу грађанима како би сазнали за околности које иду у прилог илегалној продаји опојних дрога на конкретном подручју. На тај начин припадници полиције могу идентификовати познате купце – кориснике опојних дрога, места која та лица посећују, као и правце њиховог кретања, све у циљу проналаска продаваца дроге, односно места њеног складиштења. У неким земљама, као што је то случај у САД, Великој Британији и Аустралији, полиција има могућност ширег ангажовања грађана у превенцији илегалне продаје опојне дроге, јер у њима постоји традиција оснивања удружења грађана за превенцију криминалитета, која организују суседске патроле у суседствима, између осталог и ради праћења лица укључених у препродају опојних дрога. Иако то није широко присутно у пракси, полиција у САД понекад користи грађане – добровољце за осматрање, па чак и снимање помоћу видео камера појединих објеката, са скривених и безбедних места, ради откривања незаконитих активности и њихових учесника. Патроле грађана имају значајну улогу и у јачању поверења међу становницима локалне заједнице и смањивању страха од злочина.⁷

⁷ Као пример таквих удружења у Великој Британији, најчешће се наводи удружење “*Neighbourhood Watch*” (будно суседство; комшијска пажња). Крстић, О.: *Примењена криминалистика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 214.

Присуство суседских патрола отежава продају дрога на јавним местима и принуђава продавце, али и кориснике, да се састају у приватним становима или, пак, на подручјима где постоји мањи ризик од откривања. Пошто се купопродаја неретко одвија на напуштеном простору или у напуштеном објекту (нпр. оронуте зграде), полиција све више апелује на власнике тих објеката и простора да врше надзор над својом имовином. Уколико се, пак, власници не могу пронаћи, или не поштују упозорење полиције, разматрају се и друге могућности, као што су: притисак на органе локалне власти за доношење решења о рушењу објеката који представљају опасност по безбедност грађана, или кажњавање новчаним казнама од стране надлежних инспекцијских органа због пропуштања одржавања тих простора или објеката. Притисак на власнике објеката који су напуштени и који се користе у сврхе илегалне продаје опојних дрога или за уживање тих дрога, могу извршити и грађани – контактирањем станара и власника објеката код којих је уочена илегална продаја наркотика, контактирањем представника локалних власти (општине, градске владе), писањем петиција, организовањем скупова на проблемским локацијама, упознавањем медија са проблемима и вршењем других врста притисака на надлежне службе у циљу решавања проблема.⁸ Тако се, на пример, почетком 80-тих година прошлог века формирао већи број група грађана у делу Менхетна (Lower East Side) како би се супротставио илегалној продаји дрога. Једна од тих група се окупљала сваког месеца у вечерњим сатима на углу где се највише продавала дрога, а организовани су и протестни маршеви. Уз помоћ локалних новина и телевизијских станица почела је обимна кампања за смањивање уличне продаје дроге у том делу града. Као део програма *NIP (Neighbourhood Involvement Program)*, представници полиције сусрели су се са представницима цркве и група грађана како би охрабрили становнике да пријављују продају дроге у свом блоку, а успостављена је и специјална телефонска веза за такве пријаве. Такође, покренут је и програм Патролни полицајац у заједници, у оквиру којег је посебно одабрани полицајац сарађивао са станарима и пословним људима у решавању проблема, без обзира да ли су у вези са дрогама или не. У том смислу, он је сарађивао са другим градским службама охрабрујући их да поруше напуштене зграде у власништву града које се користе за продају дроге, да побољшају одношење смећа и чишћење улица, као и да уклоне напуштена возила.⁹

⁸ Видети у: Stewart-Brown, R.: *Community Mobilization: The Foundation for Community Policing*, FBI Law Enforcement Bulletin, свеска 70, број 6, 2001, стр. 13-15.

⁹ Zimmer, L.: *Proactive policing against street-level drug trafficking*, American Journal of Police, 9 (1), 1990, стр. 43-74

Ангажовање грађана и њихових удружења може допринети превенцији илегалне продаје опојних дрога на мало, јер припадници полиције понекад могу бити спречени да, због недовољних људских и материјално-техничких ресурса, предузму потребне мере и радње ради обезбеђивања доказа. Примера ради, у једном граду у САД, полицајац у суседству био је информисан од стране грађана да неколико жена у својим кућама продаје марихуану деци након школе. Међутим, илегална продаја опојних дрога у том граду била је толико раширена да руководство полиције није сматрало да таква ситуација заслужује ангажовање специјализоване јединице за проблематику дрога. Шта више, било је веома тешко прикупити доказе о илегалној продаји марихуане, када су деца била једине особе којима је дрога продавана. Полицајац је информисао суседство о постојећој ситуацији и немогућности ангажовања полиције, да би након одређеног времена сазнао да је притисак суседа резултирао престанком илегалне продаје опојних дрога и иселјавању жена са тог подручја.¹⁰

Превенција илегалне трговине опојним дрогама може се успешно остварити и кроз шире ангажовање локалне заједнице у промени дизајна физичког окружења. Dan Fleissner и Fred Heinzelmann сматрају да превенција криминалитета данас остварује бројне погодности захваљујући двома стратегијама за заштиту суседстава од криминалитета и страха од злочина: 1) превенцији криминалитета кроз дизајн средине и 2) стратегији *Community Policing*. Они предлажу неколико метода за интеграцију и координацију тих стратегија у свеобухватан приступ безбедности заједнице. Основни принципи превенције кроз дизајн средине укључују, пре свега, отежавање мете (контролисање приступа суседствима и зградама и спровођење надзора над одређеним зонама ради смањивања прилика за извршење кривичног дела) и јачање територије (повећање осећаја сигурности кроз мере које охрабрују неформалну контролу окружења). Заједнички напори полиције и заједнице на чишћењу запуштених суседстава (нпр. уклањање графита, уклањање напуштених возила и инсталирање адекватног осветљења око кућа и пословних објеката) помажу у смањивању страха од злочина и повећању осећаја контроле заједнице, што је показало и истраживање у граду Hartford (држава Connecticut).¹¹

Осим уклањањем физичких препрека и побољшањем могућности природног надгледања простора који служи за илегалну продају и

¹⁰ Goldstein, H.: *Problem-Oriented Policing*, McGraw-Hill, Inc., 1990, стр. 124.

¹¹ Fleissner, D., Heinzelmann, F.: *Crime Prevention Through Environmental Design and Community Policing*, Washington D.C.: National Institute of Justice – Research in Action, August 1996, стр. 1-4.

уживање опојних дрога, у склопу ситуационе превенције треба размотрити и могућности превенције кроз преуређивања режима саобраћаја у одређеним улицама, нарочито кроз регулисање режима заустављања и паркирања. То не важи само за отворена тржишта дроге, већ и за затворена тржишта, јер пружа могућност лакшег надзора (осматрања, праћења, заустављања и прегледа) лица која долазе у стамбене блокове или одређене зграде у којима се продају опојне дроге. Забрана заустављања и паркирања на одређеним местима у улици или, пак, једној или више улица, може учинити мање привлачним одређено подручје за купце опојних дрога, уколико их излаже већем ризику да буду контролисани од стране полиције или препознати од стране других грађана и обрнуто. Увођење забране заустављања и паркирања, као и затварање појединих улица, може олакшати уличну продају дрога (посебно кроз рад проститутки). Понекад распоред улица и њихов положај у односу на главне саобраћајне правце и чворове може олакшати илегалну продају дрога на том подручју, уколико омогућава контролисање приступа местима илегалне продаје, брзо обавештавање о доласку полиције и брзо бекство у више праваца. У сваком случају, пре било каквих промена у режиму саобраћаја требало би темељно проценити вероватноћу њиховог позитивног утицаја у спречавању илегалне трговине опојним дрогама и извршити детаљну анализу трошкова за спровођење таквих мера.

Улога полиције у превенцији илегалне трговине опојним дрогама

Обично се као логично решење за смањивање илегалне трговине опојним дрогама сматра хапшење, тј. лишење слободе продаваца опојних дрога. У том правцу полиција најчешће спроводи две врсте стратегија: 1) опсежно заустављање и преглед сумњивих лица на локацијама за које сматра да су угрожене илегалном трговином дрогама и 2) прикривене операције. У првом случају, мете полицијских мера најчешће су купци и ситни продавци који код себе имају мање количине опојних дрога. Такве мере полиције обично доводе до затварања или значајног смањивања отвореног тржишта дроге, делом због премештања дилера у приватне станове, односно у затворено тржиште, а делом због одустајања појединих купаца од потражње за дрогама (лица која још увек нису постала хронични зависници и лица која су коришћење дрога почела из радозналости). То показује и истраживање ефеката акције *Operation Pressure Point (OPP)* коју је, почетком 1984. године, њујоршка полиција покренула за смањење илегалне уличне продаје дроге у делу Менхетна

(Lower East Side). У питању је део града који је током седамдесетих и почетком 80-тих година прошлог века имао репутацију „супермаркета дроге“ и „најотворенијег тржишта хероина у читавој држави“.¹² Тај део града, са дугогодишњом историјом „улазне луке“ кроз коју су пролазили имигранти током 19. и почетком 20. века, стекао је лошу репутацију након одласка друге и треће генерације Американаца у заједнице настањене средњом класом. Њиховим одласком отишле су и пословне фирме, тако да су остајале само напуштене и оронуте зграде, ретко насељене и то углавном сиромашним слојем становништва. Подручје је било погодно за илегалну трговину дрогом и због смањења броја полицајаца. Од 1976. до 1984. године број униформисаних полицајаца у граду Њујорку смањен је са приближно 24.000 на 17.000, а у станици Lower East Side са 733 на 492 полицајца. И Одељење за наркотику је, због смањења броја запослених, након 1970. године више усмеравало ресурсе на дугорочне истраге илегалне дистрибуције дроге на високом нивоу, у односу на уличну продају. У односу на 1970. годину, када је извршено око 50.000 хапшења у вези са опојним дрогама, тај број је нагло опао у периоду од 1973. до 1980. године, када је на годишњем нивоу био између 17.000 и 18.000 хапшења.

У оквиру наведеног програма запослено је додатних 240 полицајаца који су ангажовани на местима где је продаја дроге била највећа. То су били полицајци који су тек завршили полицијску академију. Они су пешке патролирали улицама, легитимисали и прегледали сумњива лица, вршили прегледе возила, привођали осумњичене и подносили пријаве због непрописног паркирања. Сличну тактику користили су припадници грађевинске инспекције на подручју где су се изводили јавни радови и припадници саобраћајне полиције у метро станицама. Првих неколико недеља коњичке патроле су кружиле парковима, а службени пси су коришћени за откривање напуштених зграда у којима је била складиштена дрога. Биро за контролу организованог криминалитета вршио је прикривени надзор и ангажовао се у акцијама „купи и ухапси“. У првом месецу полиција је извршила око 2.000 хапшења (око 67 дневно), након 5 месеци око 7.000, а након 17 месеци скоро 14.000 хапшења. Државни тужилац за Јужни дистрикт Њујорка сложио се да процесуира сва хапшења учињена током једног дана у недељи кроз федерални судски систем, где су казне за деликте у вези са дрогама строжије од оних у држави Њујорк и где су судије имале репутацију опаснијих од судија државе Њујорк. Полиција је веровала да је страх од „федералног дана“ произвео запажено смањење обима

¹² Акција и њени резултати описани су према: Zimmer, L.: *Op. cit.*, стр. 43-74.

трговине дрогом, а елиминисан је и систем (*Desk Appearance Ticket – DAT*) који у редовним околностима допушта многим особама оптуженим за прекршај да буду пуштени из притвора са обавештењем о датуму појављивања пред судом, тако да су сви ухапшени били одмах смештени у притвор на неколико дана. Посматрачи су сагласни да је услед наведених мера дошло до запаженог смањења обима трговине дрогом. То је вероватно последица смањивања захтева за дрогама због присуства полиције, тј. притиска полиције на купце опојних дрога. Скоро половина је ухапшена због поседовања опојне дроге и још око 10% због скитничења ради куповине дроге. Од тог броја мање од половине пуштено је без затварања, а од оних којима је изречен затвор само 3,2% је провело у затвору преко 90 дана. Казне изречене продавцима дроге ухапшеним током првог месеца програма нису биле много строжије (од 716 хапшења, због продаје дроге осуђено је 131, а затворено 87, од којих је 40 осуђено на мање од 1 године затвора). Смањивањем обима трговине дрогом смањен је број разбојништава и провала. За два месеца регистровано је 52,1% мање разбојништава и 35% мање провала.¹³ Програм је допринео и расту вредности имовине у Lower East Side, јер је начин продаје дроге био далеко мање упадљив.

Иако резултати наведене акције њујоршке полиције показују да се опсежним мерама заустављања и прегледа сумњивих лица на угроженим локацијама могу остварити одређени превентивни ефекти, већина ухапшених су најчешће купци или ситни препродавци опојних дрога, а не продавци на велико. У питању су лица на нижим нивоима ланца дистрибуције, која су неретко и сама уживаоци опојних дрога. Количине дрога које полиција заплени код њих обично су мале, тако да не представљају велики удар на читаву организацију или групу која се бави препродајом опојних дрога. Међутим, увек постоји могућност да припадници полиције, током прегледа возила, путника и пртљага на граничном прелазу, у граничном појасу, и при редовној контроли саобраћаја на путевима, открију веће количине опојне дроге, као и да прикупљањем обавештења од грађана на подручју безбедносног сектора и осматрањем открију илегалне лабораторије за производњу и прераду

¹³ У оквиру прегледа изабраних врста кривичних дела извршених на територији Републике Србије од 1995. до 2000. године, када је реч о статистичким подацима који се односе на кривична дела у вези са злоупотребом опојних дрога, проф. др Остоја Крстић указује да је у питању, пре свега, неовлашћена производња и стављање у промет, као и омогућавање уживања опојних дрога, али не и кривична дела извршена под утицајем наркотика, мада би једно такво истраживање било веома драгоцено. Видети у: Крстић, О.: *Прогностика криминалитета*, Београд, Полицијска академија, 2003, стр. 154.

опојних дрога, земљиште на којима се она гаји, као и илегална складишта опојних дрога. Прегледом објеката у поморским и речним пристаништима, напуштеним фабричким складиштима, магацинима предузећа и сличним објектима такође се могу открити велике количине опојних дрога, па отуда увек треба подстицати сарадњу полиције са царинском службом. Сазнања о таквим локацијама свакако могу послужити као полазна основа за планирање и предузимање специјалног осматрања, праћења, мера контролисане испоруке, ангажовање прикривеног иследника и других мера од стране службе за сузбијање организованог криминалитета, ради утврђивање путева и начина за кријумчарење опојних дрога, као и лица умешаних у такву активност.

Други приступ који полиција користи у сузбијању илегалне трговине дрогом јесу прикривене операције усмерене ка идентификовању кључних продаваца у ланцу препродаје опојних дрога. Те операције пружају могућност непосредног обезбеђивања доказа против лица укључених у илегалну трговину, а посебно откривање и одузимање већих количина опојних дрога. По правилу, те операције су дугорочне и комплексне, изискују прецизно планирање оперативно-тактичких мера и скопчане су са већим ризиком по безбедност учесника акције и ризиком од њеног откривања. Како указује проф. др Остоја Крстић, не може се поуздано тврдити да постоји заједничко руководство или, пак, један човек који контролише шверц дроге. Најчешћи је случај да се криминалне групе удруже ради заједничких интереса, идентично легалним компанијама на тржишту, а након обављеног посла се поново разиђу.¹⁴ Опасност од разоткривања прикривених операција посебно је присутна у мањим срединама у којима продавци дрога познају криминалистичко-оперативне раднике. Зато њихова примена захтева предузимање посебних мера за заштиту идентитета полицајаца и, евентуално, чланова њихових породица. Управо из тог разлога, да би заштитила идентитет ангажованих полицајаца, полиција државе Virginia (САД) је развила програм међуагенцијске размене у прикривеном полицијском деловању, који омогућава полицијским агенцијама из околних држава да користе особље, истражне технике и обавештајне информације о дилерима дроге.¹⁵ Једна од прикривених операција – „купи и ухапси“, омогућава непосредно обезбеђење доказа о илегалној продаји опојних дрога, па

¹⁴ Крстић, О.: *Превенција криминалитета*, Бања Лука: Факултет за безбедност и заштиту, 2007, стр. 135.

¹⁵ Weisel, D.: *Police Antidrug Tactics: Approaches and Applications*, Washington, D.C.: Police Executive Research Forum, 1996 – Наведено према: Harocopos, A., Hough, M.: *Drug Dealing in Open-Air Markets*, U.S. Department of Justice: Office of Community Oriented Policing Services, 2005, стр. 26.

продавци, свесни увек присутног ризика од хапшења, прибегавају разним тактикама (нпр. не држе код себе дрогу, од купца захтевају да докаже искрену намеру за куповину дроге показивањем трагова од претходне употребе или употребом дроге на лицу места, показивањем новца ако се ради о већој количини дроге која се купује и сл.).¹⁶ Што је већа количина дроге која се купује, продавци обично предузимају више мера безбедности од хапшења, тако да су применом тог метода чешће погођени ситни дилери.

Закључак

Да би се друштво успешно заштитило од илегалне трговине опојним дрогама, неопходно је учинити далеко више напора у правцу смањивања атрактивности тог облика криминалне активности. Низак животни стандард, проузрокован високом стопом незапослености, уз недостатак или низак степен образовања, један је од најчешћих фактора који обезбеђује базу за регрутацију лица спремних да се укључе у илегалну дистрибуцију дрога. Због тога се чини неопходним да се тај потенцијал смањи првенствено мерама економске, образовне и социјалне политике, које би пружиле могућност великој већини чланова друштва да обављањем легитимних послова обезбеде нормалне услове за живот. Мерама социјалне и здравствене политике требало би деловати према оним члановима друштва на које примена претходно наведених мера није дала резултате, док у фази терцијарне превенције примат треба дати мерама које омогућавају: 1) ефикасан кривични прогон кључних актера илегалне производње и дистрибуције дрога и заплону што веће количине опојних дрога и 2) ефикасну примену мера за одузимање имовине стечене том криминалном активношћу. Улога полиције на том плану је посебно значајна, посебно када је реч о заплени већих количина опојних дрога уз одузимање средстава стечених продајом дрога, што може нарушити ланац продаје услед недостатка новца који је неопходан за набавку нових количина наркотика. При томе, треба имати у виду посебан значај ефикасне примене законских одредби о одузимању имовине стечене кривичним делима, али и значај коришћења других механизма за одузимање имовине, као што је то учинила њујоршка полиција у сарадњи са Федералном пореском администрацијом САД (*Internal Revenue Service – IRS*). Те две службе су заједничком сарадњом прикупљале податке о возилима за која се сумњало да припадају осумњиченим дилерима дроге. Потом је IRS слао чек за плаћање пореза

¹⁶ *Ibid.*, стр. 25.

власнику возила коме је, уколико порез није плаћен на то возило, или уколико је плаћен порез који не одговара вредности возила, исто одузимамо. Чини се да таква акција, која је, између осталог, резултирала запленом више од 100 аутомобила, може уздрмати илегално тржиште дрога више од затварања ситних дилера дрога, који рачунају добит и висину казне коју могу добити осудом, а редовно и лако бивају на тржишту замењени другим дилерима који су спремни на лаку зараду.¹⁷

Литература:

Dempsey, S. J., Forst, S. L.: *An introduction to policing*, Belmont: Thomson Learning, 3rd edition, 2005.

Fleissner, D., Heinzelmann, F.: *Crime Prevention Through Environmental Design and Community Policing*, Washington D.C.: National Institute of Justice – Research in Action, August 1996.

Freeh, J. L.: *Uspješni programi za mladež*, Izbor, br. 1, 1998.

Goldstein, H.: *Problem-Oriented Policing*, McGraw-Hill, Inc., 1990.

Harocopos, A., Hough, M.: *Drug Dealing in Open-Air Markets*, U.S. Department of Justice: Office of Community Oriented Policing Services, 2005.

Hehne, P.: *R.A.U.S. – Ein Drogenpräventionsprogramm mit Schülern Ein Bericht über die polizeiliche Präventionsarbeit an Erfurter Schulen*, Kriminalistik, No. 12, 1997.

Крстић, О.: *Примењена криминалистика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1997.

Крстић, О.: *Прогностика криминалитета*, Београд, Полицијска академија, 2003.

Крстић, О.: *Превенција криминалитета*, Бања Лука, Факултет за безбедност и заштиту, 2007.

Levi, M., Maguire, M.: *Reducing and preventing organized crime: An evidence-based critique*, Crime, Law & Social Change, 41, 2004.

Stewart-Brown, R.: *Community Mobilization: The Foundation for Community Policing*, FBI Law Enforcement Bulletin, свеска 70, број 6, 2001.

Sherman, W. L., Gottfredson, C. D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P., Bushway, S.: *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising, A Report to the United States Congress prepared for the National Institute of Justice*, Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, 1997.

Swope, E. R.: *Ethics, integrity and the police culture*, International Criminal Police Review, No. 483/2000, превод са енглеског у: *Погледи*, часопис Полицијске академије у Београду, бр. 1, 2003.

Zimmer, L.: *Proactive policing against street-level drug trafficking*, American Journal of Police, 9 (1), 1990.

¹⁷ Weingart, S., Hartmann, F., Osborne, D.: *Lessons Learned: Case Studies of the Initiation and Maintenance of the Community Response to Drugs*, Working Paper 93-01-21, 1993 – Наведено према: Harocopos, A., Hough, M.: *Op. cit.*, стр. 32.

Teaching assistant Slaviša Vuković, MA
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

PREVENTION OF ILLEGAL TRAFFICKING OF NARCOTICS – EXPERIENCES OF THE UNITED STATES OF AMERICA

Summary: One of the most reliable methods of prevention of illegal drug trafficking is discouraging potential buyers and active narcotic users from buying it. Adverse life conditions contribute to spreading of illegal drug trafficking, and therefore primary prevention measures should be directed towards the increase of employment level and improvement of education, as basic precondition for employment and exiting poverty. As long as we don't eliminate or, which is more realistic, mitigate the negative effects of mentioned factors, there will exist an ample basis of people ready to be recruited in illegal trafficking and production of narcotics. Within the primary social prevention, it is necessary to permanently organise and conduct quality education programmes for school children 11-12 years old, in order for them to develop social skills through interactive teaching methods, which would help them to resist narcotics. Local community engagement is vital for successful prevention of drug trafficking. Members of community can contribute to prevention of illegal trafficking of narcotics by providing information to the police on drug dealers and drug addicts, as well as places of production and storage of narcotics. They can also contribute through organising neighbour patrols and administration of informal pressure on owners of facilities or spaces in which selling of narcotics is being conducted. Of course, the role of judicial organs is vital for prevention of illegal trafficking of narcotics. That role should be manifested in efficient criminal prosecution of key persons in chain of drug distribution, organisation of sudden raids of people, facilities and vehicles, and covert operations, all in order to secure evidence for successful institution and conduct of criminal proceedings, and especially for confiscation of large amounts of narcotics and material gain obtained from illegal trafficking of narcotics.